

מאותה ששלי נסיכה

יש לכם מיוזרחנים מעולים. הם קראו את כל הספרים שהופיעו אי פעם בעולם הערבי. הם עוקבים אחרי כל העיתונים. הם יודעים הכל. אבל אין הם מבינים דבר, כי מעולם לא היו אף יום אחד בארץ ערבית! כך אמר לי בוטרוס בוטרוס-ע'אלי בפגישתנו הראשונה, לפני שכל מיוזרחני ישראל עלו לרגל למצריים. (אגב, זהו באמת שמו. בוטרוס הוא הצורה הערבית של השם פטרוס, פיטר, פטר, פיאר. שם המישפחה הוא בוטרוס-ע'אלי, והבוטרוס השני הוא שם פרטי. הן מזה הוא איש מקסים מאוד.)

אמרתי לו שזה מזכיר לי את האימרה המיוחסת לבן-גוריון, כי קריאת התנ"ך בלועזית משולה לנשיקה במבדע למיטפת. זה כמו נשיקה, אבל זה לא נשיקה. נזכרתי בדבריו של בוטרוס כשהקשבתי לגברת שאמרה את דבריה המלומדים אחרי הקרנת הסרט מוחה של נטיכה. היא הבהירה לנו גם היטב שהיא קראה את כל הספרים על סעודיה, וגם את כל העיתונים. אבל היא שיכנעה אותי שאין לה מושג על המתרחש שם. ואילו במאי הסרט, שלא קרא אף ספר אחד, ואולי לא עיתון אחד, נהחיל לנו הרגשה שאנו רואים את סעודיה האמיתית. כי הוא היה שם.

נשיקה אחת באמת שווה יותר מאלף מאמרים על נשיקות.

הסרט? אני סבור שזה היה סרט טוב. לא יצירה בת-אלמות. אבל סרט שהעביר רשמים חיים. איני יודע אם היה זה סרט דמויני באינטלה של סרט תעודי, או להיפך. וגם אין זה חשוב בעיני. די לי שהסרט הציג לפני את החיה של מות הנסיכה וכמה פיתרונות אפשריים. ואמר לי משהו על הארץ שבה התרחשו הדברים — ארץ שהיא תעלומה בתוך חידה עטופת מיסתורין. (יסלח לי וינסטון צ'רצ'יל, שאמר זאת על בריית-המועצות.)

שוחחתי לא פעם בקאהיר עם מומחים לענייני סעודיה והתרשמתי שגם הם אינם יודעים הרבה יותר עליה. ריחמתי על טומי לפיד כימעט כמו שריחמתי על הנסיכה האומללה. הסרט כלל כמה דקות של אמת פלסטינית צרופה — קריאה מה הלב של צעירה פלסטינית, שהשמיעה את זעקת עמה. תעמולה אש"פית ממש. אבל לפיד לא יכול היה לגנוז קטע זה. אילו עשה זאת, היה מצדיק בדיעבד את נסיכונה של ממשלת סעודיה לגנוז את הסרט כולו. אם הצנזורה מותרת לפלוגי, היא מותרת גם לאלמוני. קשה להופיע כלוחם אמיץ למען חופש-הביטוי, ולצנזר בומונית את הסרט. מילכוד 22.

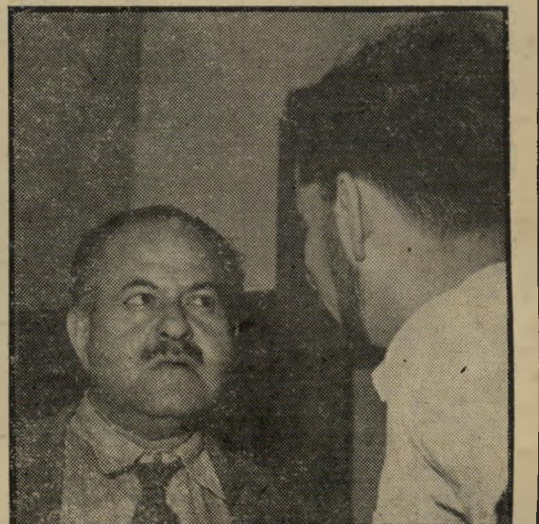
אגב, אילו היה החוק להגנה על הפרטיות, המוצע עליידי שמואל תמיר, כבר בתוקף, יכלו הסעודים לפנות לבית-הדין הישראלי ולתבוע את החרמת הסרט. הוא פוגע בפרטיות של הנסיכה. לפי חוק-תמיר, קרובי-מש"פחה יכול לתבוע את עלבוננו של אדם מת, שפרטיותו חוללה. למשל: סבה של הנסיכה. שהוציא אותה להורג. אחרי ככלות הכל, גם נסיכה סעודית זכאית לפרטיות. ואין לעיתונות הטלוויזיונית הזולה להתחקות אחרי מעשיה, לפשפש בהתעלסויותיה ולהציץ לחדרי-המיטות שלה.

מה הריץ את סנה?

מה לעשות? גם הסרט על משה סנה מצא חן בעיני. אני חושב שהיתה זאת עבודה טובה, שקולה, נקייה, ולא איכפת לי מה אומרים הסנובים.

אך דווקא מפני שזה היה חן ומאוזן להציג את הביוגרפיה של האיש, על הצלחתו הגדולות ועל כישלוניו המונומנטליים, היה חסר בו משהו, שלא קל למכשיר הטלוויזיוני לספק: הנשמה של האיש.

מי שלא הכיר את סנה, נשאר כסופו של דבר בלי מענה לשאלה היסודית: מי היה סנה? מה הריץ אותו? מה גרם לתפיצות החדות בחייו?

משה סנה (בשיחה עם אבנרי, 1955)
אינטלקט טהור

בעיני, הזכיר סנה תמיד את אחד מאותם שעונייהוזהב, שגלגליהם מסתובבים מתחת לכיפה של זכוכית. היה לו מוח מבריק. היה זה תענוג לראות כיצד מתקתק מוח זה בשעת פעולה. למשל, בשעת ראיון עיתונאי. הייתי שואל אותו שאלה, הוא היה משיב תשובה מושלמת, כשכל נקודה וכל פסיק במקומם. אחר כך היה אומר: „עכשיו אתה בוודאי רוצה לשאול כרייך“, והיה מנסה את השאלה והתשובה גם יחד, וכן הלאה.

סנה היה אינטלקט טהור, וזה היה אסוננו. יתכן כי די באינטלקט הטהור לפילוסוף או למתמטיקאי. אך אין הוא מספיק לפוליטיקאי. הפוליטיקה עוסקת בבני-אדם ובעמים, יצורים שהם בלתי-מושלמים מאד, המונחים אך מעט על-ידי ההגיון הצרוף. מי שאינו מתחשב בכוחו של הבלתי-רציונלי ביחסים בין בני-אדם ובין עמים, סופו להיכשל בחיים המדיניים.

סנה לא היה האדם היחיד עלי אדמות שהאמין, בסוף שנות ה-40, כי בריית-המועצות עומדת לגבור על המערב במאבק העולמי. עשר שנים לפני כן האמינו אנשים רבים (ובניהם אברהם שטון, הוא יאיר) כי גרמניה הנאצית, היעילה והמוחצת, תנצח את הדמוקרטיה המנוונות ורק הרקובות. רק אחרי מלחמת העולם, כאשר התפרסמו העובדות על ההתרחשויות בתוככי הייך השלישי, הסתבר כי מאחורי החזית המבריקה של מדיה, שיריילכת, ומיפי

גנים המוניים, חגג הבאלאגאן. כשהתערורו הדמוקרטיה, הן היו יעילות יותר.

נסיון זה היה צריך לשמש אזהרה לסנה. אך ההגיון הצרוף שיכנע אותו שהסובייטים ינצחו, והוא החליט לעבור למחנה העתידי לנצח.

באותה תקופה עלה גם על דעתי שיש סיכוי רב לניצחון סובייטי בעולם. אך לא סברתי כי זה מחייב מסקנה כלשהי, מילבד הקפדה על מדיניות ניטרלית ככל האפשר — ובכך דגלתי במילא. (פעם נזדמן לי לשבת בנושף-צדקה בניו-יורק ליד שגריר של מדינה קומוניסטית. כאשר הכל קמו לרקוד, נשארנו יושבים ושתינו ויסקי. השגריר, שלא הכיר אותי, הצביע על הרוקדים והעיר בכוח תהומי: „רוצא שוקעת!“ השבתי לו: „בוודאי, אבל שקיעת רומא ארכה אלף שנים.“)

מדוע פנה סנה מיוזחה? הסרט ניסה לתת תשובה: הוא התאכזב מבן-גוריון, שנשט את המאבק, והיפס אבא אחר. הוא מצא את סטאלין, וזהו תשובה שיטחית במיקצת.

ציניקאים אמרו אז כי סנה ערך חשבון מפוכח: השילטון במפא"י תפוס. אי-אפשר להדיח את בן-גוריון, והוא מוקף בקבוצה מוצקה של ותיקי מיפלגתו. הציניקים הכלליים הם דייסה עלובה. נותר רק השמאל. מפ"ם (המאוחדת של אז) היא גורם עולה. משם אפשר להגיע אל ראשות-הממשלה.

כל ההסברים האלה מחטיאים את האיש. הוא היה מסובך יותר, גדול יותר. אני מחפש תשובה אינטלקטור-אלית. הוא התאכזב מן הציניות מפני שזו אינה, אחרי ככלות הכל, אלא בליל של רגשות וסנטימנטים. בלי תוכן אינטלקטואלי רציני. היא לא יכולה לספק מוח כמו זה של סנה. ואילו המארכסיוס-ילניניזם הוא מיכונה אינטלקטואלי גראנדיוזי. דווקא מפני שסנה גילה אותו במאוחר, כשכבר היה במלוא כושרו, הוא הסתער על מירעה שיכלי זה כמו פר מורעב.

אולי יש הקבלה מסויימת בין המארכסיוס ובין סנה: שניהם היו מרשימים מאד מבחינה אינטלקטואלית, ושניהם נכשלו לחלוטין. מפני שהתעלמו כליל מן הטבע האנושי, על רגשותיו, יצריו ודחפיו הבלתי-מודעים.

כאשר איש כזה מקבל לידיו מכשירים של שילטון, הוא הופך קומיסאר. נדמה לו שהוא יכול לכפות על בני-אדם להתנהג בהתאם להגיונו הצרוף.

חשתי בכך פעם, כשפגשתי את סנה בקבלת-פנים של השגרירות הסובייטית ברמת-גן. זה היה אחרי שבן-גוריון מכר לצבא הגרמני החדש תתימקלעים מדגם

עודי, דבר שגרם לסערה בארץ. סנה ניגש אלי ושאל מהי, לפי הערכתך, עמדת הקהל לגבי עיסקה זו. אמרתי לו כי, לצערי, רוב הציבור תומך בעיסקה. מפני שמכירת נשק ישראלי לגרמנים דווקא מחניפה לאנו הלאומי.

סנה נתן בי מבט צונן ואמר: „תן לי את הרדיו במשך חודש ימים ותראה מה יגיד הציבור!“ אני מודה שלרגע אחזה בי הרגשה של אימה.

לאחר מכן חזר סנה בתשובה, ולקראת הבחירות של 1969 רצו אורי זוהר ועמוס קינן לשרך בינינו בכל מחיר.

השניים הפגישו אותנו בבית-יקפה על שפתי-הים של תל-אביב. סנה פתח את השיחה באמרו שהוא מוכן להיות מס' 2 ברשימה שאני אהיה בה מס' 1 (מפני שרשימת העולם הזה — כוח חדש צברה בחירות הקודמות יותר קולות מאשר מיפלגתו). ההצעה היתה מפתה, ואפילו מחניפה. אך הרגש שלי התקומם נגד השידוך. לא יכולתי ללכת, כי סנה הצדיק בשעתו את מישפט-אורן ואת עלילת הרופאים של סטאלין. והיה לי קשה להופיע ברשימה אחת עם קומוניסטים.

אחרי הפגישה לקחתי בטרמפ לביתו ברחוב גורדון. ברחוב הירקון שוחחנו על הא ועל דא, והשיחה-התגלגלה לרמת-הגולן. אמרתי, כדבר מובן מאליו, שבמיסגרת של שלום עם סוריה צריכים להחזיר את הרמה, תוך הקפדה על סידורי-ביטחון מסויימים. סנה כפר בכך. „אבל יש גבול!“ קראתי, מופתע. „אין שום גבול.“ אמר סנה. „היה קו שביתת-נשק, ועכשיו צריכים לקבוע גבול חדש.“ זה היה, כמובן, הטיעון המרכזי של גולדה מאיר. באותו רגע ידעתי שלא אוכל להופיע עימו ברשימה אחת.

כיהנו זה לצד זה בכנסת השביעית, עד למותו. הוא היה עדיין פרלמנטר מצויין ונואם מעניין, אך בנוסיונו לכפר על עברו עלה בלהט הצינוני שלו על כל האחרים. לא פעם היה זה מביך. ערב מותו היה ברור כי הוא נמצא בדרך-המלך אל מפ"ם, ואולי אל מיפלגת-העבודה. (כמה מתלמידיו הגיעו עתה ליעד זה.)

מה היה עושה אדם בעל רמה אינטלקטואלית כזאת בכנסת הנוכחית, בין פסח גרופר ואסף יגורי?

חשיבותו של טימטום

היה זה סנה שסיפר לי פעם את הסיפור על לנין, שאחד מחסידיו הביא לו לשווייץ את רשימת האנשים שנבחרו זה עתה לדומה. הפארלמנט של רוסיה הצארית. השליח עבר על השמות, והסביר למנהיג את זהותו המיפלג-יתית והרעיונית של כל אחד מן הנבחרים.

לנין

כשהגיע לאחד השמות אמר: „איוואנוב — זה סתם טיפס.“ שיסע אותו לנין: „טיי פש לטובת מי?“ אם אצטרך אי פעם לבי-חור לי נישא לעבודתי דוקטוראט, ייתכן כי אבחר בנושא זה: „הטימטום בי-שרות המישטר“.

התיזה היא בערך כך: בכל מישטר יש מידה רבה מאד של טימטום, אבל בכל מישטר פועל הטימטום תמיד בכיוון אחד. והוא הכיוון של המישטר עצמו. אין הוא יכול לפעול בכיוון ההפוך.

ומדוע? כאשר אדם עושה מעשה-אייוולת לפי רוחו של המישטר, אין איש שם לב לכך. הדבר נראה כטיבעי, ועל כן אינו מעורר את מתקני-האזעקה הסמויים הבנויים בכל מישטר. אך אם יעשה מעשה-אייוולת דומה בכיוון ההפוך, יידלקו מיד כל האורות האדומים.

הרעיון על בי לראשונה לפני הרבה שנים, כאשר שידר קול ישראל ידיעה מן הא"ם, שלפיה קרא נשיא תוניסיה, חביב בורגיבה, להשמדת ישראל. לאחר-מעשה נערכה בדיקה ונסתבר כי בורגיבה אמר את ההיפך.

איך עברה הידיעה הכוזבת מיד ליד, עד ששודרה? פשוט מאוד. מנהיג ערבי קורא להשמדת ישראל? הרי זה טיבעי. אין זה מעורר שום ספק, אין צורך בבדיקה נוספת. אך אילו טעה הכתב בכיוון ההפוך והיה מודיע כי אחמד שוקייירי קרא לכריתת שלום עם ישראל, היתה הידיעה נעצרת כבר בידו עורך-המישנה הראשון. שוקייירי קורא לשלום? איך זה יכול להיות? זה טעון בדיקה!

השבוע נאלץ קול ישראל לשדר הכחשה. הוא הודיע, בטעות, כי ראש-הממשלה הישנה את הצהרתן של תשע מדינות-אירופה לסיפרו של היטלר, מיין קאמפף („מאבק“).

ראש-הממשלה החדש זאת מייד. הוא אמנם הזכיר את מיין קאמפף, אך ההשוואה לא נגעה לצהרת הי"פ, אלא להחלטות אירגון פת"ח.

איך עברה הידיעה האיוולת את תהליך העריכה? היא לא עוררה שום תמיהות. מנחם בגין משווה כל דבר בלתי-רציוני לשואה, כל מיסמך שאינו נראה לו לחיין קאמפף, כל גוף שהוא מתנגד לו לנאציס, לס"ס, לאושוויץ. אז איך אפשר לדעת?

מה היה קורה אילו העביר אותו כתב, בטעות, ידיעה שלפיה אמר מנחם בגין שהצהרת הי"פ היא הצהרת-בלפור לערבים?